

Securitatea în relațiile internaționale

Iurie RICHICINSCHI,
doctor în drept, lector superior,
Academia de Administrare Publică

SUMMARY

Regardless the fact that concerns about the nature of relations between states, the causes of war, the peacekeeping issues, the international cooperation and recognition of international actors have preceded with millennia the emergence of the academic field of International Relations as a discipline, this one has been embedded along several centuries in much broader areas of research, whose influence is still manifested today [10, p. 11].

REZUMAT

Indiferent de faptul că caracteristicile relațiilor dintre state, cauze de război, probleme de menținere a păcii, cooperarea internațională și recunoașterea actorilor internaționali au precedat cu milenii apariția domeniilor academice de Relații Internaționale ca disciplină, aceasta a fost integrată de-a lungul mai multor secole în domenii mult mai largi de cercetare, a căror influență este încă și astăzi manifestată [10, p. 11].

Drept domeniu distinct de cercetare a noii discipline academice, *relațiile internaționale* sunt considerate un produs secundar al primei conflagrații mondiale, care au fost percepute din anul 1919, odată cu înființarea Universității din Țara Galilor și care, potrivit unei celebre afirmații a lui Hans Morgenthau, vizau studiul privind natura raporturilor de putere dintre actorii internaționali, conceperea și implicațiile politicii externe ale entităților politice suverane asupra mediului în care acestea evoluează [8, p. 12, 14].

Având în vedere situația generată de Primul Război Mondial, preocuparea principală a disciplinei a constat în studierea fenomenelor păcii și războiului, în stabilirea cauzelor care determină conflictele în general și războaiele în mod special, care, la rândul lor, nu reprezintă altceva decât un instrument al deciziilor politice ale statelor [4, p.16]. Statele pot purta războaie, pot exercita presiuni puternice în configurarea conflictelor internaționale, iar comportamentul acestora în asemenea situ-

ații, în linii mari, a și reprezentat agenda principalelor subiecte de gândire politică în domeniul *relațiilor internaționale*.

Războiul, mai mult decât orice altceva, a creat lumea modernă. Cel mai important este să observăm că aproape toate țările au fost create în urma războiului și, în mod inevitabil, unele au fost și distruse de același fenomen. Altfel spus, majoritatea statelor au fost create prin procese cu diferite grade de violență. Anume războiul și frica de război au fost cele mai puternice influențe care, de fapt, de-a lungul istoriei, au modelat cursul *relațiilor internaționale* [4, p. 15, 16] și, în acest sens, stabilirea modalităților de a realiza un climat internațional de maniera, în care să se prevină asemenea disfuncții pe plan internațional, rămân a fi în centrul atenției *relațiilor internaționale*.

Din considerente că puterea este fenomenul major în sfera *relațiilor internaționale*, cercetările privind natura acesteia, modul de manifestare a raporturilor de putere dintre actorii internaționali, supraviețuirea entităților politice internaționale și a co-

munităților se suprapun studiilor privind conceptul de pace și securitate, se intercalează cu investigațiile privind modul în care s-ar asigura acel climat de siguranță în care statele pot să-și protejeze valorile dobândite și garanta reproducerea națiunii.

Pentru a oferi o înțelegere mai profundă a problematicii păcii și securității, considerăm esențială prezentarea modului în care principalele teorii ale *relațiilor internaționale* privesc conceptul de securitate. Dintre cunoscutele teorii ale domeniului, precum realismul, liberalismul, socioconstructivismul, raționalismul (școala engleză), teoria critică, postmodernismul etc., către sfârșitul secolului al XX-lea, în mod evident, se afirmă mai multe școli de gândire cu privire la conceptul de securitate, însă dintre acestea, drept tradiții filozofice dominante, se consideră școala realistă și cea liberală [1, p. 14].

Ambele teorii s-au plasat printre paradigmele centrale ale *relațiilor internaționale* care, de fapt, au dominat studiile de securitate, dar care datorită modului de gândire politică din domeniu, încă de la început, datorită tezelor complet diferite, au fost structurate pe două direcții majore de gândire filozofică, deja dezvoltate de gânditorii clasici precum Thucydides, Machiavelli, Thomas Hobbs, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Adam Smith, David Ricardo, Richard Goben și alții.

De fapt, varietatea de teorii realiste au la bază, în mod fundamental, o serie de considerații filozofice asupra statului, conceptului de putere, precum și asupra naturii ființei umane, care veneau să explice modul în care se operează în sistemul internațional. Toate luate împreună însă au contribuit la dezvoltarea teoretică a disciplinei *relațiilor internaționale*, în special, începând cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și până la finele anilor '80 ai secolului trecut, preluând unele dintre practicile diplomatice ale secolului al XIX-lea și încercând

să transforme regulile acesteia în legi științifice ale unei științe sociale. Realismul, cu siguranță, a devenit principala orientare a *relațiilor internaționale*, care, la rândul lor, au și stabilit „independența legitimă a disciplinei academice” față de alte științe sociale, dar și de științele politice [5, p. 38-40].

Unele abordări realiste pornesc de la câteva teze esențiale în care omul este reprezentat ca o ființă răufăcătoare și egoistă, datorită naturii condițiilor în care există. Omul trăiește într-o permanentă nesiguranță, fiind marcat de o profundă neîncredere în oameni. În acest sens, omul este supus unei înclinații naturale către căutarea puterii în raport cu ceilalți, precum și a dominației sale asupra celorlalți, iar societățile și instituțiile create de om vor avea aceleași particularități ca și acesta. La nivelul politicii internaționale însă s-a produs o distincție fundamentală, în contextul căreia, în *relațiile internaționale* se operează cu două tipuri de oameni – omul, individul ca și eșafod al domeniului *relațiilor internaționale* și conducătorul, cel care întemeiază și conduce statul.

Dacă e să vorbim de stat, atunci adepții teoriilor realiste au remarcat faptul că statele sunt principalii actori ai sistemului internațional, care dețin o suveranitate egală, diferențiindu-se doar în funcție de capacități, în state puternice și state slabe. Ei susțin că situații de confruntare se creează nu în interiorul unui stat, dar nemijlocit în relațiile interstatuale, astfel încât statul puternic are șanse mai mari de a rezista în fața amenințărilor, iar puterea, în special cea militară, rămâne a fi conceptul principal pentru a explica și a prezice comportamentul acestora [7, p. 164]. Altfel spus, atât timp cât un stat deține puterea, ar putea să realizeze ceea ce-și propune, ajungând chiar la folosirea forței.

În contextul tratării conceptului de putere, în cadrul școlii de gândire realistă, se evidențiază câteva teorii diferite.

Realismul structural, la baza constituirii

căruia s-a aflat Thucydides, care susținea conceptul naturii umane în care liderii politici sunt absorbiți de putere și sunt predispuși să nu mai respecte legile, drepturile omului sau chiar morala.

Realismul istoric este fondat de Machiavelli și dezvoltat mai târziu de Hans Morgenthau și Edward Carr, care susțineau că atât timp cât există putere, morala și etica sunt clasate de liderul politic pe un plan secundar.

Realismul structural anarhic este reprezentat de Jean-Jacques Rousseau și mai apoi de Kenneth Waltz prin importanța structurii sistemului internațional și rolul acesteia în determinarea comportamentului statelor și a securității acestora, promovând ideea că anarhia conduce la instabilitatea sistemului politic [11, p. 8] care, la rândul său, emană divergențe, chiar dacă actorii politici nu au intenții negative.

Realismul liberal este întemeiat de Thomas Hobbs care susținea că statele puternice, bazându-se pe propriile capacități pentru supraviețuire într-o continuă luptă pentru putere, totuși pot împiedica apariția conflictelor, chiar dacă s-au creat anumite situații anarhice.

Urmare acestor teorii, reiese că politica internațională, prin esența sa, este una conflictuală în care statele sunt motivate în acțiunile lor de interese de putere, de securitate și mai puțin de idealuri. Statele se comportă și iau decizii astfel încât să-și maximalizeze câștigurile și să minimalizeze pierderile în urmărirea intereselor lor naționale. Acestea își formează relațiile pe plan extern într-o manieră care promovează propriile interese, precum și realizarea scopului de bază - acapararea puterii. Deci în *relațiile internaționale*, realismul reprezintă o tradiție de analiză care pune în evidență imperativele cu care statele se confruntă în urmărirea politicii de putere, pentru realizarea interesului național [2, p. 43].

Exponenții școlii realiste, precum Edward Carr și Hans Morgenthau, susți-

neau că securitatea este un derivat al puterii, iar centrul analizei trebuie să-l constituie „conceptul de putere,” pe când securitatea derivă din poziția dominantă pe care o joacă un actor cu suficientă putere pentru a se impune pe scena internațională. Morgenthau considera că prin putere se înțelege dominația unor oameni asupra gândirii și comportamentului altor oameni [9, p. 30]. Din acest punct de vedere, el identifică unele caracteristici esențiale pentru accepțiunea realistă a puterii și, implicit, a conflictului, după cum:

- omniprezența puterii și, prin urmare, a conflictului;

- degenerarea puterii în abuz de putere, adesea cu urmări tragice;

- tendința puterii spre expansionism, fapt care contribuie la înțelegerea și explicarea escaladării conflictelor internaționale;

- puterea și, totodată, scopurile imediate ale părților angajate în cucerirea ei sunt orientate spre garantarea prestigiului, a suveranității și a securității naționale;

- tendința constantă a statelor de a-și disimula scopurile proprii în formule ideologice în lupta continuă pentru putere.

Astfel, statele nu pot să acționeze decât rațional, judecând la rece situația și acționând pentru a-și păstra sau mări puterea, respectiv și securitatea într-un sistem internațional anarhic [14]. Aceasta nu înseamnă că în mod necesar sistemul este haotic, mai degrabă, în viziunea unor adepți ai teoriei realiste, anarhia rezultă din faptul că nu există o autoritate centrală, o conducere politică ierarhică în stare să controleze comportamentul statelor. De aici și concluzia că realismul este fundamentat pe haosul creat în sistemul politic datorită lipsei unui nucleu al autorității, în care indivizii sau statele luptă pentru a dobândi puterea.

Școala de gândire realistă promovează statul în sistemul internațional drept actor care, în afirmarea suveranității sale, își va

dezvolta în mod inevitabil capabilități militare ofensive pentru propria apărare, dar și pentru extinderea puterii propriu-zise. În acest sens, fiecare stat poate reprezenta un pericol potențial pentru celelalte state. Acestea nu pot fi niciodată sigure de intențiile vecinilor lor și, astfel, ele trebuie să fie întotdeauna cu ochii în patru. Deci, indiferent de raționamentul statelor, întotdeauna va fi loc și pentru erori. Chiar mai mult decât atât, în lumea contemporană, adversarii potențiali vor fi întotdeauna preocupați să-și ascundă propriile capacități și să se dezinformeze reciproc. Așadar, incertitudinea, care conduce la lipsa de încredere între state, rămâne a fi una inerentă în sistemul internațional.

Multe dintre aceste considerațiuni conduc la faptul că statele vor dori să-și mențină și în continuare independența și suveranitatea. Drept urmare, cea mai importantă forță care le va influența comportamentul va fi voința de supraviețuire. Deci, în cele din urmă, puterea este conceptul principal pentru a explica și a prezice comportamentul statelor [3, p. 58]. Luate împreună însă, aceste tendințe generează un comportament al statelor de o manieră agresivă în relațiile dintre ele, iar politica internațională în viitor va putea fi, probabil, la fel de violentă ca și politica internațională din trecut.

Un alt principiu important al teoriei realiste este considerat faptul diferențierii politicii externe de politica internă, prin însăși natura acestora, în care sfera *relațiilor internaționale* trebuie să se bucure de independență față de politica internă. Această diferențiere are la bază deosebirea dintre sistemul internațional care, fiind anarhic, este caracterizat de starea naturală, iar statul național este caracterizat de o stare de drept. Deci, dacă pe plan intern există o singură autoritate legitimă, atunci pe plan internațional există mai multe state suverane egale sau, altfel spus, mai mulți poli de putere.

În linii generale, școala de gândire realistă vede balanța de putere instrumentul cel mai important prin care poate fi evitat un război. Accentul pus pe interesul național al statelor definit în termeni de putere, de securitate militară a acestora într-un mediu anarhic și competitiv, au putut răspunde decât parțial la explicarea *relațiilor internaționale* [10, p. 82] și a oferit conceptului de securitate un înțeles restrâns, aproape sinonim cu puterea militară [1, p. 13].

La rândul lor, teoriile de influență liberală își lasă amprenta în studiul domeniului *relațiilor internaționale* prin noi moduri de abordare a politicii dintre națiuni, prin introducerea de noi principii și practici în sistemul internațional, în care politica alianțelor trebuia înlocuită cu un alt model capabil să dezvolte valori orientate spre unirea umanității. Asemenea abordări majore și importante sunt posibile de realizat prin instituția securității colective întemeiate pe dezarmarea benevolă, prin fundamentarea unei cooperări internaționale, bazate și facilitate de existența unor instituții internaționale care vor permite încetarea războaielor mondiale și conflictelor armate dintre state. Astfel de asocieri vor fi menite să asigure situația în care un stat nu va fi implicat și nici amenințat de vreun război [8, p. 223], să aducă la enunțarea refuzului comun de a purta război ca instrument al politicii mondiale.

Liberalismul a fost definit și înțeles ca pacifismul secolului al XIX-lea pentru critica dură la adresa primei conflagrații mondiale dezastruoase, care a determinat falimentul continentului european, a distrus atât structurile politice, cât și pe cele sociale ale Europei. Viziunile acestora pun sub ultimă acuzare politica de forță, ambițiile, egoismul și aroganța marilor puteri bazate pe strategiile balanței de putere, conduse de o veche diplomatie aristocratică care guvernase *relațiile internaționale* europene timp de secole.

Școala de gândire liberală oferă o înțelegere comparativ îngustă a modului în care este privită securitatea, abordând-o drept o consecință a păcii, iar mijlocul de realizare a acesteia fiind considerată Liga Națiunilor. Securitatea, susțineau idealiștii, este concepută ca o răspundere în condițiile unor eforturi colective ale actorilor sistemului internațional, iar o pace durabilă ar putea asigura securitatea tuturor. Altfel spus, realizarea unui sistem de securitate internațională în care să fie depășite acele interese care amenințau pacea, găsirea de comun a instrumentelor necesare pentru ca în ansamblul său comunitatea internațională să împiedice folosirea forței.

La modul general, vorbind de paradigma liberală atunci, pe durata câtorva secole, aceasta a fost marcată de mai multe teorii, precum cea a liberalismului clasic, fondat în secolul al XVI-lea și considerat unul dintre vechile curente în teoria *relațiilor internaționale*, liberalismul utopic, care a dominat gândirea teoretică în perioada anilor '20 - '30 ai secolului trecut, părinții căreia se consideră teoreticienii Alfred Zimmermann, Norman Angell și politicianul Woodrow Wilson care este considerat și nașul securității colective, neorealismul și instituționalismul neoliberal, caracteristic temperamentului liberal al anilor '50 - '80, precum și de etapa modernă de concretizare a ideilor liberale, care începe cu anii '90 ai secolului trecut și continuă să influențeze politicile promovate astăzi, prin prezența teoriei „păcii democratice” [8, p. 79-81].

În spatele acestei teorii se află convingerea liberală ca pacea poate fi asigurată prin extinderea instituțiilor democratice în lume, în care guvernele democratice nu vor fi capabile să intre în război unul împotriva celuilalt. Războiul poate fi parte componentă a unei politici strategice a unei guvernări nedemocratice pentru că un asemenea instrument acționează împotriva intereselor propriilor cetățeni. Mai

mult ca atât, adepții școlii liberalilor clasici evidențiază democrația drept cel mai pașnic dintre sisteme într-o nouă ordine mondială, care poate răspunde intereselor întregii omeniri și, în acest sens, creșterea numărului de state și instituții democratice din sistemul internațional va reduce riscul apariției sau chiar eliminarea conflictului sau a războiului din sistem.

Una dintre ideile de bază ale școlii liberale pleacă de la afirmația că natura ființei umane nu se reduce la motivații egoiste sau agresive. Omul este predispus spre colaborare, pace, precum și axat pe principiile democrației, dreptății și moralității. De aici și concluzia liberală, potrivit căreia războiul este perceput ca un mijloc prin care statele își satisfac anumite interese și capricii de moment, fiind considerat ca o întrerupere a comunicării raționale, iar principala responsabilitate pentru declanșarea acestuia revine nu popoarelor sau sistemului, ci este pusă pe seama guvernelor iresponsabile. Războiul provine din modurile în care statele interacționează, dar care ar putea fi totuși schimbate prin educația morală și acțiunea colectivă a națiunilor lumii.

Ascensiunea viziunilor liberale este marcată de secolul al XIX-lea și pornește de la considerentul de inabilitate a statelor de a controla și limita războiul și consecințele sale dezastruoase. Liberalii resping ideea conform căreia, la baza relațiilor dintre state, se află conflictul și lasă loc speranțelor în raționalitate și posibilitatea evoluției progresului uman. Totuși gânditorii liberali aveau idei clare și convingeri puternice despre cum puteau să fie ocolite marile dezastre în viitor. De exemplu, Angell susținea că interdependența economică a statelor industriale era atât de mare, încât controlul teritorial devenise perimat, iar războiul - irațional, întrucât din punct de vedere economic el era dezavantajos atât pentru cei învinși, cât și pentru învingători [13].

Proiectul de promovare a păcii prin intermediul legislației internaționale propus de Președintele Wilson în Congresul SUA din 8 ianuarie 1918 vine cu cele 14 puncte conform cărora pacea poate fi menținută prin îndepărtarea cât de mult posibilă a barierelor din calea schimburilor comerciale libere (care poate lua locul expansiunii teritoriale și puterii militare și este o cale în asigurarea prestigiului internațional, puterii și bogăției) între națiunile asociate, prin dezarmarea și limitarea armamentului la nivel mondial, prin reajustarea frontierelor mai multor state europene ca rezultat al sfârșitului Primului Război Mondial, precum și atragerea Rusiei în rândul națiunilor doritoare de menținere a păcii și stabilității politice internaționale [12]. Totodată, mai presus de toate, în proiect planează ideea înlocuirii diplomației secrete cu convenții și organizații internaționale transparente, rațional și inteligent construite, care ar putea să restabilească încrederea națiunilor în obiectivele și principiile, la a căror formulare au contribuit în mod decisiv, astfel punând capăt războiului și asigurând pacea.

Curentul neoliberal în calitate de actor al *relațiilor internaționale* vede nu doar statele, dar recunoaște existența unui cerc larg de reprezentanți, în care intră organizațiile guvernamentale și nonguvernamentale, grupuri sociale, precum și companii private. Mai mult, statul, în viziunea acestora, nu mai deține rolul esențial în relațiile internaționale, cedând poziția de actor-cheie, într-un sistem internațional considerat anarhic, organizațiilor și instituțiilor internaționale.

Aceștia vedeau prezentă anarhia prin absența unui guvernământ la nivel mondial, iar eliminarea ei posibilă nu numai prin crearea instituțiilor internaționale, dar și prin lărgirea împuternicirilor acestora, perfectarea normelor dreptului internațional,

democratizarea *relațiilor internaționale*, precum și popularizarea normelor universale bazate pe rațiune și morală. Anume o asemenea asociere generală a națiunilor va fi capabilă să ofere garanții reciproce de independență politică și integritate teritorială statelor-membre, indiferent de puterea, dimensiunile și importanța acestora [6, p. 135-138].

În concluzie, pentru ca sistemul internațional să fie unul durabil, se pleacă de la necesitatea luării deciziilor într-un proces de dezbateri publice în care să se impună acele norme și principii unanim acceptate, care ar permite sistemului internațional să funcționeze. Șansele cooperării între state pot spori cu siguranță, dacă politica instituțiilor internaționale va modifica contextul interacțiunilor în direcția sesizării unui interes comun, prin însăși respectarea angajamentelor asumate și care nu trebuie să vină în detrimentul propriului interes. Aceste organisme reprezintă factori independenți care vor facilita cooperarea și, cu siguranță, vor reduce incertitudinea în interacțiunile internaționale, vor stabili reputații de credibilitate pentru actorii participanți, atâta timp cât acestea vor servi interesele statelor, precum și vor putea modela percepțiile liderilor politici în ceea ce privește interesele naționale [8, p. 147-148].

Generalizând viziunile școlilor de gândire realistă și liberală privind conceptul de securitate în contextul *relațiilor internaționale*, conchidem că acestea, în studiile lor privind principalele procese inerente ale sistemului internațional, și-au pus amprenta de-a lungul timpului. Chiar de la formarea sistemului și până în prezent acestea continuă să o facă, tratând modul de abordare a comportamentelor statelor pe arena internațională și structurând, totodată, înțelegerea și descifrarea politicii lor externe.

BIBLIOGRAFIE

1. Balaban C. Securitatea și dreptul internațional. Provocări la început de secol XXI. București, Ed. C. H. Beck, 2006.
2. Burchill S., Linklater A., Devetak R., Donnelly J., Matthew P., Reus-Smit C., True J. Teorii ale relațiilor internaționale. Iași, Ed. Institutul European, 2008.
3. Dougherty J., Pfaltzgraff R. jr. Contending Theories of International Relations. A comprehensive survey. New York, Ed. Forth, 1997.
4. Gray C. Războiul, pacea și relațiile internaționale. Iași, Ed. Polirom, 2010.
5. Guzzini S. Realism și relații internaționale. Iași, Ed. Institutul European, 2000.
6. Kegley C. The Neo-idealist Moment in International Studies. Realist Myths and the New International Realities. ISA Presidential Address March 27, 1993, Acapulco, Mexico. Ed. International Studies Quarterly, vol. 37, nr. 2, 1993.
7. Kolodziej E. Securitatea și relațiile internaționale. Iași, Ed. Polirom, 2007.
8. Miroiu A. Manual de relații internaționale. Iași, Ed. Polirom, 2006.
9. Morgenthau H., Thompson K. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Brief Edition. New-York, Ed. McGraw-Hill, Inc. 1993.
10. Ungureanu R. Securitate, suveranitate și instituții internaționale. Iași, Ed. Polirom, 2010.
11. Waltz K. Teoria politicii internaționale. Iași, Ed. Polirom, 2006.
12. <<https://ro.wikipedia.org>>.
13. <<http://www.scrigroup.com>>.
14. <www.wikipedia.ro>.

Prezentat: 24 decembrie 2015.

E-mail: iu.richicinschi@spps.md